

De betrekkingen tussen Karmelieten en Hanzeaten te Brugge van 1347 tot 1523

Op het einde van de middeleeuwen en bij het begin van de nieuwe tijd verbleven in de kloosters van de bedelorden niet zelden ordebroeders uit het buitenland. Zij vonden er een onderkomen in oorlogstijd (1), of zochten er zich te volmaken bij het einde van hun studies of kregen er logies op doorreis. In de centra van de internationale handel kwamen zij vanzelfsprekend in aanraking met hun landgenoten ter plaatse.

Te Brugge hadden van de XIVe tot de XVIe eeuw de Minderbroeders, Eremieten van Sint-Augustinus, Predikheren en Karmelieten geregelde betrekkingen met de vreemdelingen uit de stad (2). De Minderbroeders bewaarden op hun dormitorium in 1347 een schrijn met hanzeatische standaardgewichten, toebehorende aan de natie van Duitsland (3). Twee Italiaanse Augustijnen, in 1389 en 1426, en één Spaanse, in 1390, predikten in de kloosterkerk de passie in hun moedertaal. Een Engelse Augustijn werd in 1422 te Brugge speciaal ten dienste

(1) N. Teeuwen & A. de Meijer, *Documents pour servir à l'histoire médiévale de la province augustiniennne de Cologne. Extraits des registres des prieurs généraux (1357-1506)*. (Augustiniana jg. IX, 1959, blz. 202-220, 339-356, 431-477; jg. X, 1960, blz. 115-177, 297-327, 424-461; jg. XI, 1961, blz. 181-224, 383-413, 602-644), jg. X (1960) blz. 129, nr. 271, 26 mei 1426.

(2) A. Keelhoff, *Histoire de l'ancien couvent des Ermites de Saint-Augustin à Bruges* (Bruges, 1869), blz. 22, 37, 278-340 et passim. A. Heysse, *Necrologium conventuum Brugensium Fratrum Minorum (1247-1807)*. Analecta Franciscana dl. VIII, extractum, Quaracchi, 1917. J. Marechal, *La colonie espagnole de Bruges du XIVe au XVIe siècle* (Revue du Nord, t. XXXV, 1953, blz. 5-40), blz. 10-11. Idem, *Bijdrage tot de geschiedenis van het bankwezen te Brugge* (Brugge, 1955), blz. 59-60.

(3) L. Gilliodts, *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Inventaire des chartes* (Bruges, 1871-1885, 9 dln), dl. I, blz. 501, nr. 459, 28 mei 1347.

gesteld van zijn landgenoten die daar woonden. De Florentijnen waren in het Augustijnerklooster van de stad dit jaar zodanig thuis, dat zij wisten wanneer de paters onder elkaar ruzie maakten en zij de feiten aan de prior generaal te Florence konden overdragen (4). Pedro Fernandes de Estremos, koopman van de natie van Portugal te Brugge, gestorven op 2 augustus 1498, en zijn vrouw Maria, overleden op 1 mei 1486, werden er in het Predikherenklooster begraven (5). De onderhandelingen te Brugge tussen de afgevaardigden van de Wendische steden en van de Duitse natie, enerzijds, en anderzijds van de Hollandse, Zeeuwse en Westfrieze steden, van 23 oktober tot 13 november 1504, grepen in twee kamers van laatstgenoemd convent plaats (6).

Zeker is dat van 1347 tot 1523 de Karmelieten of Onze-Lieve-Vrouwebroeders met de hanzeaten of oosterlingen te Brugge bijzondere relaties onderhouden hebben. Doel van onderhavige studie is deze in detail na te gaan.

De Karmelieten vestigden zich in het suburbium van Brugge rond 1263, in een particulier huis bij de brug van Remundus Blanckards (nu Karmersbrug). Van Margareta van Dampierre kregen zij toen een bunder grond naast hun woonplaats, op de hoek van de Karmersstraat en de huidige Elisabeth Sorghestraat, en be-

(4) Teeuwen & de Meijer, *La province augustinienne de Cologne*, jg. IX (1959), blz. 435, nr. 92,2 aug. 1388; blz. 446-447, nr. 139, 8 febr. 1390; jg. X (1960), blz. 121, nr. 239, 13 april 1422; blz. 124, nr. 247, 26 okt. 1422; blz. 128-129, nr. 267, 30 okt. 1425. Vgl. jg. XI (1961), blz. 219, in noot, mei 1482.

(5) E. Vanden Bussche, *Mémoires sur les relations qui existèrent autrefois entre les Flamands de Flandre — particulièrement ceux de Bruges — et les Portugais* (La Flandre, dl. IV, 1872-1873, blz. 32-56; 117-148; 247-285; dl. V, 1873-1874, blz. 103-118; 167-186; 303-318; dl. VI, 1874-1875, blz. 187-196; dl. VIII, 1876, blz. 217-250; dl. XVI, 1885, blz. 277-296), dl. V, 1873-1874, blz. 169.

(6) *Hanserecesse von 1477-1530*, Bd. V, ed. D. Schaefer, nr. 31, § 7.

gonnen aanstonds met de bouw van hun kerk (7). In 1264 kochten zij een hofstede (mansus, fundus) bij de Rolweg, op de heerlijkheid Voormezele (8), en op 24 februari 1288 (n.s.) het terrein (hofstede) van een pottenbakker, tussen hun eerste eigendom en de straat langsheen de Rei (9).

De grond van de in opbouw zijnde paterskerk lag op Sint-Kruis, waarvan de parochiekerk onder het patronaat van de collegiale kerk van Sint-Donaas stond. Op 27 juli 1265 verleenden de deken en het kapittel van Sint-Donaas aan de Karmelieten de toelating, op het door de gravin geschonken terrein, hun kerk verder op te trekken, een kerkhof aan te leggen en een klooster te bouwen. Zij voorzagen echter voor de Karmelietenkerk slechts een eenvoudige toren, in de aard van die van de Minderbroeders en Predikheren, met klokjes en bellen (10).

Het klooster van de Karmelieten te Brugge staat duidelijk afgebeeld op het stadsplan van Marcus Gerards uit het jaar 1562. De kerk en de hoofdingang bevonden zich toen in de Karmersstraat, terwijl langs de Karmersrei (nu Potterierei) het gasthuis en de achterpoort gelegen waren (11).

Sinds de hervorming van de Karmel, ingevoerd door de heilige Teresia van Avila (1562-1568), onderscheidt men Geschoeide Karmelieten en Discalsen of Ongeschoeide Karmelieten. Te Brugge waren in de Karmers-

(7) A. Miraëus & J. F. Foppens, *Opera diplomatica*, t. III (Brussel, 1734), blz. 417-418, Ao. 1265.

(8) A. Sanderus, *Flandria illustrata* ('s-Gravenhage, 2e uitg., 1732, 3 vol.), dl. II, blz. 114.

(9) J. Weale, *Obituaire du couvent des Carmes à Bruges* (Annales de la Société d'Emulation de Bruges, t. L, 1900, blz. 153-288), blz. 154, 221-222.

(10) Miraëus & Foppens, *Opera diplomatica*, dl. III, blz. 417-418.

(11) L. Gilliodts, *Les registres des „Zestendeelen” ou le cadastre de la ville de Bruges de l'année 1580* (Annales de la Société d'Emulation de Bruges, t. XLIII, 1894), blz. 309.

straat de Geschoeide Karmelieten gevestigd, terwijl de Discalsen in september 1630 het huis Boonemswal, gelegen Ten Hoeye (nu Schaarstraat), betrokken (12).

Bij beslissing van de calvinistische magistraat van Brugge, werden op 25 september 1578 alle schilderijen, beelden en andere waardevolle voorwerpen uit de kerk van de Geschoeide Karmelieten weggenomen (13) en de 1e oktober daaropvolgende de kloosterlingen verbannen. Men sloopte de kerk (14) en het pand, terwijl men het dormitorium, het refectorium en de keuken voor particuliere doeleinden aanwendde (15).

Na de godsdienstoorlogen werd te Brugge, op 22 juli 1624, de eerste steen gelegd van de nieuwe kerk der Geschoeide Karmelieten (16). Volgens een plan van het klooster dd. 6 september 1634, was die kerk toen nog met de grond gelijk (17). Op 20 mei 1639 bleef zij altijd geheel onvoltooid (18).

Men brak het klooster van de Geschoeide Karmelieten van de stad volledig af tijdens de Franse omwenteling. De plaats ervan is thans door het Sint-Leocollege ingenomen.

De hanzeaten, die te Brugge waarschijnlijk het oudste consulaat van de stad in het begin van de XIVe eeuw oprichtten (19), zullen wel de eerste vreemde zakenlui

(12) A. C. De Schrevel, *Etablissement et débuts des Carmes Déchaussés à Bruges* (Bruges, 1910), blz. 3, 11.

(13) Weale, *Obituaire des Carmes à Bruges*, blz. 155.

(14) De Schrevel, *Carmes déchaussés*, blz. 3.

(15) Z. Van Male, *Lamentatie behelzende wat datter aenmerkenswaardig geschiet is ten tyde van de Geuserie ende de Beeltstormerie binnen ende omtrent de stadt van Brugghe* (Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen, 3e serie, nr. 3. Gent, 1859). Edidit C. Carton, blz. (11).

(16) L. Gilliodts, *Mémoriaux de Bruges* (Bruges, 1913-1920, 2 dln), t. II, blz. 215, nr. 668.

(17) Rijksarchief te Gent, *Raad van Vlaanderen. Processen, 2e reeks*, nrs. 4240 & 4241.

(18) Gilliodts, *Mémoriaux*, t. II, blz. 215, nr. 668.

(19) Marechal, *Colonie espagnole*, blz. 15.

geweest zijn om er betrekkingen met de Karmelieten aan te knopen en te onderhouden. In de kerk van bewuste paters bezaten zij immers geen afzonderlijke kapel, maar mochten over het hoogaltaar beschikken (20). Zij brachten achter dit altaar een geschilderd raam aan, met het wapenschild en de beeltenis van de keizer en de keurvorsten van het Heilig Roomse Rijk (21) en zouden, naar hetgeen Ennen beweert, in die

(20) L. Ennen, *Zur Geschichte der hansischen Häuser zu Brügge und Antwerpen* (Hansische Geschichtsblätter, t. III, 1874), blz. 42.

(21) Klooster van de Ongeschoeide Karmelieten te Brugge, *Archief van de Geschoeide Karmelieten aldaar, Charter van kort na 4 juli 1505*, onlangs verloren :

Scheidsrechterlijke uitspraak door de generaal van de Karmelietenorde in het geschil te Brugge tusschen de naties van Duitsland en Aragon-Catalonië, wegens een tabernakel en beelden door laatstgenoemde koopliedengilde op het hoogaltaar van de Karmelietenkerk geplaatst, die het zicht van een gebrandschilderd venster, met de wapens en de beeltenissen van de keizer en de keurvorsten van het Heilig Roomse Rijk beletten.

Universis et singulis presentes litteras inspecturis, visuris pariter et audituris, Petrus Terrasse, doctor theologus, tocius sacri ordinis fratrum et sororum Dei genitricis de Monte Carmelo humilis servus et magister generalis, salutem in Domino. Cum super controversia mota coram burgimagistris, scabinis et consiliariis civitatis Brugensis, per ac inter providos et discretos viros, oldermannos sive consules nacionis theutonice, ex una, et consules nacionis Arragonie, ex altera partibus, occasione certarum ymaginum et tabernaculi, per dictos Arragonenses positarum et erectarum, supra magnum altare ecclesie Carmelitarum, in predicta civitate, et ante fenestram quandam vitream, retro dictum altare, representaciones armorum et personarum imperatoris et electorum sacri imperii continentem, ex eo presertim capite quod, per erectionem dicti tabernaculi, dicta fenestra offuscata fuerat, adeo quod representaciones dicti imperatoris et electorum videri nequibant, per dictos burgimagistros, vicesima tertia die mensis Augusti ultimo effluxi, sentenciatum et declaratum fuisset, neutri dictarum partium aliquod jus proprietatis aut possessionis in dicto altari atque fenestra competere aut eos aliquam servitutem in illis posse pretendere, verum totalem dispositionem priori et conventui dicti monasterii competere, dictam causam sive controversiam cum dictis partibus proinde ad eosdem priorem et conventum remittentes, super eadem controversia ordinaturos, prout sibi ad honorem Dei et pro utilitate et decore ecclesie sue servabile videretur, prout in litteris desuper confectis plenius continetur. Quodque nos, frater Petrus Terrasse, dicti ordinis generalis magister, visitans conventum nostrum Brugensem, inter tantas naciones et tam singulares

kloosterkerk een gemeenschappelijk graf gehad hebben in de kapel toegewijd aan Sint-Thomas Becket (22).

De Onze-Lieve-Vrouwebroeders te Brugge bekommerden zich niet alleen om het geestelijk welzijn van de Duitse natie uit de stad, maar zij behartigden ook de stoffelijke welvaart ervan. Zo stelden zij geregeld hun kerk zelf en hun refter, voor het beleggen van vergaderingen, ter beschikking van de oosterlingen, zolang deze geen natiehuis hadden (23). In 1347 bewaarden zij een kist met de standaardgewichten van de kooplieden uit Lübeck (24) en in 1521 hielden zij een lokaal van hun klooster vrij, voor het voeren van onderhandelingen tussen hanzeatische en Engelse afgevaardigden (25).

Niet alleen groepsgewijs maar ook individueel namen de hanzeaten te Brugge de gewoonte aan zich tot de Karmelieten te wenden. Hendrik Tarrax, koopman uit Pruisen, woonde op 7 juli 1453 in de Vlaamse stad (26)

dicti ordinis et conventus benefactores intellexerimus tam grandem processum fuisse confectum nec litem finitam, ymmo in dies oriri maiorem, dictas partes ad nos vocavimus easque hortari simus, ex officio nobis iniuncto, ut pro maiore fovenda concordia se submitterent et compromitterent in nos quidquid, nostra auctoritate ordinaria sive submissione et compromisso, diffinire potuissemus. Quodque partes predictae, suasionibus nostris annuentes, submitserunt et compromiserunt in dictamine sive arbitrio nostro, promittentes perpetuo habere gratum ac ratum quidquid, per nos super dicta controversia, esset aut foret diffinitum, laudatum aut ordinatum, prout constat per certas instrumentorum litteras desuper confectas. Hinc est quod nos, frater Petrus — — —.

Vgl. Weale, *Obituaire des Carmes à Bruges*, blz. 274-276 (4 juli 1505).

Gelijkaardige ramen bevonden zich insgelijks in de kloosterkerken van de Augustijnen en Predikheren. Cf. Ennen, *Hansischen Häuser*, blz. 43.

(22) De kapel van Sint-Thomas Becket of van de Engelsen. Cf. Ennen, *Hansischen Häuser*, blz. 43.

(23) V.E. Hardung, *Die Entstehung des hansischen Comptoirs zu Brügge* (Sybel, *Historische Zeitschrift*, dl. XXVIII, 1872), blz. 345, 347. Ennen, *Hansischen Häuser*, blz. 42.

(24) Gilliodts, *Inventaire*, dl. I, blz. 501, nr. 459.

(25) *Hanserecesse von 1477-1530*, Bd. VII, edidit D. Schaefer, nr. 448, § 27, 28; nr. 450, § 2, 3.

(26) Stadsarchief te Brugge, *Civiele Sententies, in-folio, 1447-1453*, f° 328 : „Jordan Hoorneweder, poorter van Brugghe, Jacop

en was er gildebroeder van het gezelschap van Onze-Lieve-Vrouw van Rozebeke in de Karmelietenkerk. Hij overleed vóór 10 mei 1466 (27) en werd in de kapel toegewijd aan Sint-Jan ter aarde besteld. Op 20 mei 1468 beloofden de paters eeuwiglijk een jaardienst en een dagelijkse mis te zijner intentie op te dragen (28). Zijn neef Ypol Tarrax, insgelijks handelaar uit Pruisen en muntmeester van Vlaanderen te Brugge, gaf dezelfde broederschap „een rijkelic wit outaer cleet van witten camelote gheboorduert ende ghestoffert met zijnder wapenen ende besayet met roosen ende met sijnder devisen” (29).

De koopman Albrecht Busschop (Bisschop, Bisscop), geboren te Lübeck, was te Brugge tevens lid van de Duitse natie en gildebroeder van het ambacht der kulkstikkers (30), pourpointiers, borduurwerkers en bocraanverwers. In de dom van zijn geboortestad bekostigde hij de aankoop en het onderhoud van de eeuwige

vander Calomme ende Laureins vander Calomme worden boorghen ende elc voor al over Heinric Tarrax, toter somme van 200 lb. gro., daerover hi, ten verzouke van Heinric Lensendijc, als hebbende een vonnesse tzinen profite van den heeren van den rade jeghen de ouderlieden ende coopliden van der Duutscher hanze, ghevanghen hadde gheweist, daerof executie ghedaen was upten vors. Heinric Tarrax, als van der vors. hanze zijnde, — — — Actum den 7sten dach van hoymaend int jaer 1453”.

Over de familie Tarrax, zie E. van den Bossche, *Het Antwerps geslacht Vledincx alias Tarrax (15e-16e eeuw)*. (Bijdragen tot de Geschiedenis inzonderheid van het oud hertogdom Brabant, jg. 46 (1963), blz. 191-210).

(27) Klooster van de Ongeschoeide Karmelieten te Brugge, *Archief van de Geschoeide Karmelieten aldaar, Charter nr. A. 42 van 10 mei 1466*: „— — — Ypol Tarrax ende Jordaen Horneweder, als testamentarisse van wylen Heinric Tarrax, svoors. Ypols Tarrax recht oom”. — Ypol Tarrax was in 1468 muntmeester van Vlaanderen. Marechal, *Bankwezen*, blz. 53.

(28) Bewijsstuk nr. I.

(29) J. Weale, *La procession et les confréries de Notre Dame de Rozebeke* (La Flandre, dl. III, 1869-1870, blz. 154-187), blz. 166.

(30) Over de kulkstikkers, kulkmakers of buffelmakers, zie Van Male, *Lamentatie*, blz. 51.

lamp voor de beeltenis van de Moeder Gods (31) en in de Karmelietenkerk van zijn woonplaats voor immer een jaargetijde en een dagelijkse mis, alsook een jaarlijkse dis van zestig proven. Hij stierf hier ter stede op 11 juni 1468 en werd er in de kloosterkerk voor het altaar van Sint-Niklaas begraven (32).

Naar het voorbeeld van zijn natiebroeders Joannes van der Sneer en Joannes Salsberch, stichtte Joannes van den Houtte, koopman van de natie van Duitsland te Brugge, een jaardienst in de Karmelietenkerk op 17 februari 1481 (n.s.). Hij werd daar in de omgeving van de kapel van Sint-Thomas Becket ter aarde besteld (33).

Meesters Gerard Boomhower en Clais Cuene, secretarissen van de natie van de oosterlingen te Brugge, kochten in de stad een eigen graf in het pand voor de refter van het Karmelietenklooster. Op 15 november 1497 beloofden de paters, tot lafenis der ziel van beide afgestorvenen, ieder jaar en solemnele mis op te dragen en een bedeling van zestig proven te doen (34).

De teraardbestelling van Johan Scollen (Stollen), koopman van dezelfde natie, had te Brugge vóór het altaar van de Heilige Geest plaats. Op 4 augustus 1498 namen de Onze-Lieve-Vrouwebroeders, tegenover de testamentarissen van de aflijvige, de verplichting op zich

(31) Zie plaat II en *Hanse, Rhein und Reich*, edidit H. Hunke e.a. (Berlin, 1942), blz. 142.

(32) Bewijsstuk nr. II. Weale, *Obituaire des Carmes à Bruges*, blz. 177-178.

(33) Klooster van de Ongeschoeide Karmelieten te Brugge, *Archief van de Geschoeide Karmelieten aldaar, cartularium Liber Oblongus*, f° 180 v°: „Anniversarium Johannis van den Houtte, mercatoris Almanie, sepulti apud nos iuxta capellam Anglicorum. Obligatur conventus facere annuatim, cum missa de requiem et commendacione et candelis, secundum consuetudinem conventus. Eodem modo et forma sicut supra de mercatoribus eiusdem nationis, Johanne van der Sneer et Johanne Salsberch. Vide ante in suo loco. Actum sub sigillum conventus anno M°CCCC°LXXX°, die XVII° Februarii ”.

(34) Bewijsstuk nr. III.

te zijner intentie jaarlijks een zielmis te zingen en dertig proven uit te delen (35).

Vrolic Wanscheide (Wansche, Wanschede), op 29 april 1483 ouderman of consul (36) van de Duitse hanze te Brugge, werd er begraven bij de Karmelieten, vóór het kleine altaar van Onze-Lieve-Vrouw, aan de ingang van het koor. Op 26 maart 1503 (n.s.) verplichtten de paters zich tegenover zijn neef, Hendrik Wanscheide, lid van dezelfde natie aldaar (37), op de dag van het jaargetijde van de afgestorvene, een dis van dertig proven gereed te maken (38).

Onder de oosterlingen die in het obituarium van de Onze-Lieve-Vrouwebroeders uit de Vlaamse stad vermeld worden en in het convent hun laatste rustplaats vonden, komen er eindelijk twee zonder sterfjaar voor. Het zijn Hanskin Grauwaert, zoon van Koenraad, en de handelaar Henyng Scilder. Eerstgenoemde werd vóór het altaar van de heiligen Quirinus, Reinoldus en Christophorus de schoot der aarde toevertrouwd (39).

Men moet in de geschiedenis van de katholieke liturgie een onderscheid maken tussen het lof van Onze-Lieve-Vrouw en het lof van het Heilig Sacrament. Het eerste bestond in de eerste helft van de XIVe eeuw (40), terwijl het laatste pas bij het begin van de XVIe eeuw

(35) Bewijsstuk nr. IV.

(36) Zie zijn zegel op plaat III. Voor de identiteit tussen ouderman en consul, cf. noot 21.

(37) Hendrik Wanscheide woonde te Brugge op 5 mei 1486. Cf. Stadsarchief te Brugge, *Register van procuraties en certificaties, 1485-1486*: „Heindric Wanscheide, coopman van der Duytsser hanze residerende binder stede van Brugghe, constitueert — — —”.

(38) Bewijsstuk nr. V. Weale, *Obituaire des Carmes à Bruges*, blz. 202.

(39) Weale, *Obituaire des Carmes à Bruges*, blz. 168 & 178.

(40) Zie voor het lof ter ere van Onze-Lieve-Vrouw, H. Leclercq, *Salve Regina* (Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie, dl. XV, 1e partie, kol. 714-724), kol. 722-723. H. Schulte Nordholt, *Salve Regina* (Tijdschrift voor Geschiedenis, jg. 74, 1961, blz. 357-366).

in voege kwam. Deze beide soorten godsdienstoefeningen waren aanvankelijk fundaties door particulieren (41).

Het lof ter ere van het Heilig Sacrament, ingesteld op 27 november 1523 in de Karmelietenkerk te Brugge, door de Duitser Wilhelm van Kempen, vormt een van de oudste voorbeelden van een dergelijke religieuze plechtigheid. Volgens de wil van de stichter moest het er donderdags gedurende vijftien jaar na de vespers gezongen worden, in navolging van het lof dat door de Eremieten van Sint-Augustinus werd gedaan. Wijn het koor het *Tantum ergo Sacramentum* aanhief en de acolieten belden, al twee brandende toortsen vasthoudende, nam de officiant de ciborie met de geconsacreerde hostie uit het tabernakel of uit het sacramentshuisje, plaatste ze op het altaar en wierookte. Daarna speelde de orgelist en zong het koor de responsorie *Discubuit Jesus*. Vervolgens zong de priester, met het Allerheiligste in zijn hand, *Dicens hoc est corpus meum*, het koor de verzen *Fecit Assuerus* en *Gloria Patri*, alsook een vers met betrekking tot de eucharistie. Daarop zong de officiant de collecte *Deus qui caritatis*, voor de welvaart van de stichter, en het koor *Genitori*. De priester gaf eindelijk de benedictie met het Heilig Sacrament, terwijl er opnieuw werd gebeld. Achteraf las de officiant nog de psalm *Miserere* (42).

Aan de hand hoofdzakelijk van de gegevens vervat in het cartularium en het obituarium van de Karmelieten te Brugge, waarvan wij vooral gebruik maakten bij het schrijven van deze studie, hebben wij kunnen vaststellen hoe nauw de betrekkingen tussen de Onze-Lieve-Vrouwebroeders en de hanzeaten van de stad geweest

(41) V. Vande Velde, *Oorsprong van het lof* (Brugge, Ora et Laboraserie, 1930), blz. 19-41.

(42) Bewijsstuk nr. VI. Zie voor de geschiedenis van de kerkgezangen, J. Julian, *A dictionary of hymnology* (New York, 1957).

zijn van 1347 tot 1523. Het was ons enerzijds mogelijk te bepalen welke oosterlingen en hoeveel er in het klooster begraven werden. Wij telden er precies elf. Anderzijds, naast allerhande stichtingen van missen en proven, vonden wij de fundatie van een lof door een particulier, een feit dat enigszins zeldzaam mag heten.

J. MARECHAL

BEWIJSSTUKKEN

I

20 mei 1468.

Tegen de som van 55 lb. groten, beloven de Karmelieten te Brugge eeuwig een jaarlijkse en een dagelijkse mis te celebreren tot lafenis der ziel van Hendrik Tarrax, koopman uit Pruisen, lid van het gezelschap van Onze-Lieve-Vrouw van Rozebeke, die in de Sint-Janskapel begraven ligt.

Klooster van de Ongeschoeide Karmelieten te Brugge, *Archief van de Geschoeide Karmelieten aldaar*, Origineel op perkament, zegels verdwenen.

Stadsarchief te Brugge, *Archief van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Rozebeke in de Karmelietenkerk te Brugge*, *Gildeboek vernieuwd Ao. 1545*, f° 63-70.

Uitgegeven Weale, *Notre Dame de Roosebeke*, blz. 177-181.

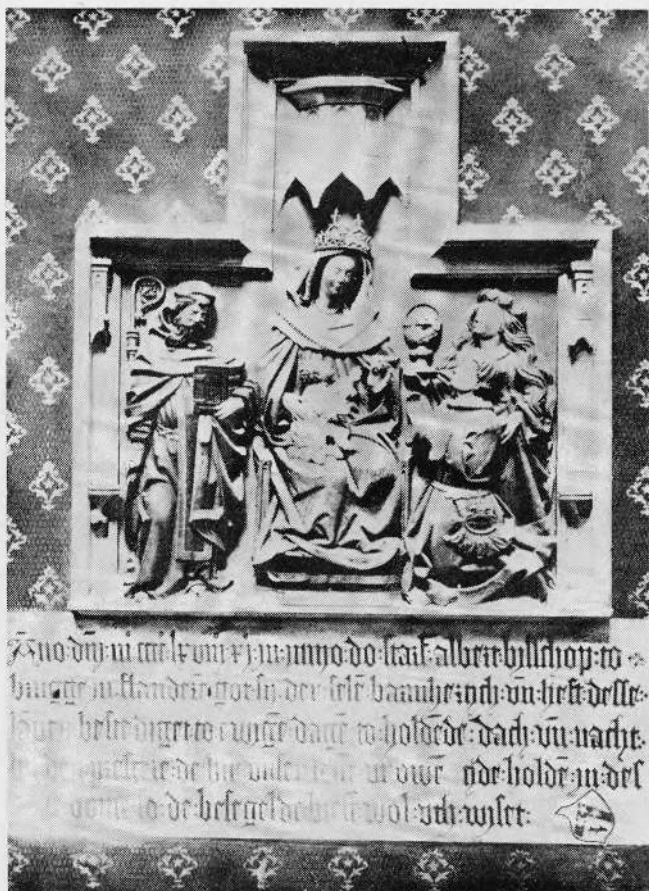
II

9 april 1469.

Tegen een erfrente van 25 schellingen groten, bezet op 39 lijnen 61 roeden land in de heerlijkheid Sijsele, beloven deken en vindere van het ambacht der kulkstickers, pourpointiers, borduurwerkers en bocraanverwers te Brugge jaarlijks een dis van 60 proven te bekostigen in uitvoering van het testament van Albrecht Busschop, koopman van de Duitse Hanze, hun gildebroeder, die vóór het altaar van Sint-Niklaas in de Karmelietenkerk van de stad begraven ligt.

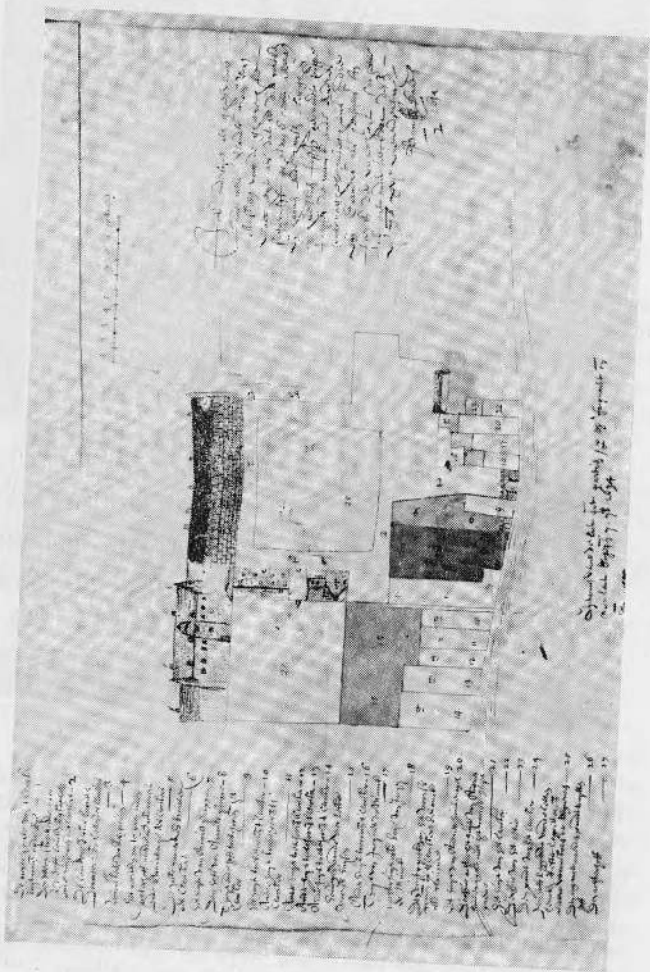
Rijksarchief te Brugge, *Archief van de ambachten en neringen*, nr. 185.

Wy, Jacob Andries, dekene, Everaert Claeis, vindere van de cultstickers, Jan de Conync, vindere van den porpointstickers,

Plaat 1. — Gedenksteen opgericht in de dom te Lübeck, ter nagedachtenis aan de fundatie van een eeuwige lamp ter ere van de Moeder Gods, door Albert Bisschop, geboren in de stad. De stichter was te Brugge tevens lid van de Duitse natie en van het ambacht der kulkstikkers, pourpointiers, borduurwerkers en bocraanverwers. Hij stierf er op 11 juni 1468 en werd er in de Karmelietenkerk begraven.

De afgestorvene geknielend voor Onze-Lieve-Vrouw laat haar in aanwezigheid van zijn beschermheilige een olielamp aanbieden. Onderaan prijkt zijn wapenschild en staat volgende tekst: „Anno Domini M^oCCCC^oLXVIII^o, XI° in Junio, do starf Albert Bisschop to Brugge in Flanderen, God sy der Selen barmhertich, unde heft desse Lampen bestediget, to ewigen Dagen, to holdende Dach unde Nacht, by den Prestere de hir Unser Liven Vrowen (T)ydde holden, in desseme Dome, so de besegelde Breff wol uth wiset”.

Handwritten Chinese text at the top of the drawing, likely providing a title or initial description of the assembly.

Vertical handwritten Chinese text on the right side of the drawing, possibly detailing specific components or assembly instructions.

Horizontal handwritten Chinese text at the bottom of the drawing, likely serving as a legend or a detailed list of parts.

Plaat 2. — Plan van het klooster der Geschoeide Karmelieten te Brugge
dtd. 6 september 1634.

RIJKSARCHIEF TE GENT, Raad van Vlaanderen, Processen, 2e reeks, nrs. 4240 & 4241.
(LEGENDE:) De groote poorte van tclooster vuytcomende op de Rije: 1. — Den wech streckende naer den hoff, ceucken, refter, cellen ende huijsagien des cloosters: 2. — De ceuckene, refter, cappittel, dormiere ende cellen des cloosters: 3. — Woonstede der religieusen: 4. — Het poortken om te gaen in den achterhoff naer de gastcamers ende brouwerije des cloosters: 5. — De gastcamers ende brouwerije des cloosters: 6. — Het huijs van Arnoult Pouppe: 7. — Den hof van Arnoult Pouppe: 8. — Thuis ende hof toebehoorende het clooster: 9. — Het huijs toebehoorende tclooster: 10. — Ander huijs toebehoorende tselve clooster: 11. — Ander huys toebehoorende tclooster: 12. — Ander huys toebehoorende tclooster: 13. — Ander huys toebehoorende tclooster: 14. — Hovingen van de vier leste voors. huijsen: 15. — Ander huijs toecomende tclooster: 16. — Thuis van Jacques de Munck: 17. — Dachterhuijs ofte boije van Jacques de Munck: 18. — Den vuytganck van het voors., comende op tcloosters bevanck ofte clauseure: 19. — Het huys van Andries Houvenaghel: 20. — Derffve achter het huijs van Andries Houvenagele, met het voors. huijs gaende: 21. — Het huijs van het clooster: 22. — Derffve van hetselve: 23. — Den pandt van het clooster: 24. — Den hof liggende voor de cellen, ceucken, refter, cappittel ende andere woonsteden der religieusen: 25. — Den inganck naer den pandt vuyten hof: 26. — Den achterhoff: 27.

Ick onderschreven, als gheswooren landtmeter slandts van den Vryen, attesteeere voor de gherechte waarheyt, als dat ic dit cartken figuratyf ghetrocken hebben alleenlick van den hooven ende huysen ligghende in questien tusschen Aernoudt Poppe, Jacques de Munck ende Andries Houvenaghel, jeghens die van den Carmers, als herschers. In teecken der waarheyt, soo hebbe ick dit onderteceekent, desen 6en september 1600 vierendertich.
(Get:) P. van Dale, 1634.
Ghenomen veue de lieu, present partien, per dheer Faignaert ende Nieuland, schepenen.
7 september 1634.

Plaat 3. — Zegels in bruin was, op natuurlijke grootte, van de oudermannen of consuls van de Duitse natie te Brugge, aan een akte van 29 april 1483.

A/ Zegel van Johan van der Licht (30 mm.). Wapen : schild, een halve leeuw, gedekt door een half-aanziende helm met dekkleden, getopt met helmteken als schild.

Randschrift tussen twee filetjes : S. (JOHAN) VAN DER LICHT.

B/ Zegel van Renolt... (28 mm.). Wapen : schild, een handelsmerk, gedekt door een half-aanziende helm met dekkleden, getopt met helmteken als schild.

Randschrift tussen twee filetjes : S. RENOLT...

C/ Zegel van Vrolick Wanscheide (25 mm.). Wapen : schild, een handelsmerk, gedekt door een half-aanziende helm met dekkleden, getopt met helmteken als schild.

Randschrift tussen twee filetjes : S. VROLICK WANSCHIDE. Laatstgenoemde werd in de Karmelietenkerke te Brugge begraven.

RIJKSARCHIEF TE GENT, Archief van de Sint-Baafskerk te Gent, Archief van het Kartuizerklooster bij Gent, Charters.

Steven Dhaze, vinder van den bordeurwerckers, ende Anthuenis Rolins, vinder van den bocraenvarwers binnen Brugghe, ende al tghemeente van den zelven ambachten doen te weten allen lieden, dat midts der goeder vrientscepe die wy ghehadt hebben met wylen Albrecht Busschop, coopman van der Duutscher hanze, onzen ghildenbroeder, dewelcke begraven licht ten Carmers in onze cappelle van sinte Nicolaus, voor den outlaer aldaer, ende noch hebben met Wouter Busscop, zynen broedere, ooc onzen ghildebroedere, ende midts viventwintich scellinghen grooten ervedicke rente tsaers, die den voors. Albrecht in zyn testament ordineerde te besettene, omme eenen disch te stellene in de kercke van den Carmers voorseit, up den dach van zynder jaerghetyde, eeuwelic gheduerende, ende dewelcke 25 s. gr. de voors. Wouter ons tonsen voors. ambochten behouf ghegheven ende upghedraghen heeft, bezet up 39 linen 61 roeden lants, lettelt meer of min, liggende in de prochien van Sinte Cruus ende Sinte Catelinen buuten Brugghe, int ambocht ende heerscip van Ziesseele, in diverse ssecheelen, zo de brieven die daerof zyn dat ten vullen verclaersen, Wy anzien hebbende ter zaecken voorscreven ende ons ende onzen naercommers van den voors. ambochten ons verbonden ende beloofd hebben, verbinden ende beloven, by desen onzen lettren, elcken jaere, van nu voortan teeuweghen daeghen, te doene stellene ende rechten in de voors. cappelle, up den dach van den voors. jaerghetyde van den voors. wilen Albrecht, te wetene up den lasten donderdach voor Sinxen dach in elc jaer, eenen disch van tzestich provenen of pitancien, weerdich zynde elcke pitancie viere groote, bedraghende te zamen twintich scellinghen grooten. Ende zullen in elcke pitancie wesen een tarwen brood van eenen groote, een stick vleesch van twee grooten ende eenen groten in ghelde ende midts vier scellinghen grooten tsaers, die wy ende onze voors. naercommers hebben ende behouden zullen tonswaerts, boven den voors. 20 s. gr., ende noch twaelf grooten, vulmakende de voors. 25 s. gr., dewelcke 12 gr. wy gheven zullen den clercq van den voors. ambochten. Beloven ende zullen ghehouden zyn wy ende onze voors. naercommers te zendene, by den voors. clercq, sdaechs te voeren van den voorseiden jaerghetyde, den ouderlinghen van der voors. hanze binnen der voors. stede van Brugghe, veertich van tzestich teekenen, die daertoe ghemact zyn, omme tsandersdaechs, te wetene up den dach van den voors. jaerghetyde, te zenden halen by hemlieden veertich van der voors. pitancien, omme die te distribuieren of te doen distribuieren, by eenen ofte twee van haerlieder secretarissen, den huusaermen, naer haerlieder devocie ende discretie, daerin begrypende, updat hemlieden belieft,

vyf pitancien ten behouwe van den convente van den voors. Carmers, omme dat zy te bet gheneghen zullen werden toghe thebben tonzewaerts, omme dit verband ende inhouden van desen te vulcommene ende ooc te vulcommene tgoend daerin zy verbonden staen, jehghens de voors. ouderlinghen ende aeldinghers, ter causen van den voors. Albrecht. Ende wy zullen behouden de andere twintich teeckene, omme die te zendene den verweecten huusaermen in onze voors. ambochten, daert ons van noode dinccken zal, omme mette zelve twintich teeckenen insghelicx te halene dander twintich pitantien. Beloven ende zullen ooc ghehouden zyn bovendien wy ende onze voors. naercommers, deken ende vindren, metten voors. clercke ende ghezelsceppe van den voors. ambochten, te commen offeren jaerlicx ter messe van den voors. jaerghetyde, ghelyc ooc zullen de voors. ouderlinghen metter gemeener natie, updat hemlieden ghelieft, ter goeder memorie van den voors. wilen Albrecht. Ghebuertet ooc zo, dat in toecommende tyden de voors. natie van den voors. oosterlinghen vertrocken van deser stede, zo es te verstane dat wy de voors. veertich teeckenen, die wy hierboven zyn ghehouden te zendene den voors. ouderlinghen, behouden zullen tonsewaerts, omme die te deelene, zoo voors. es, naer onze discretie, haerlieder absentie gheduerende, daerin begripende de voors. vyve pitancien van den voors. ghemeenen convente. Wel verstaende dat de voors. ouderlinghen ende wy denzelve convente dezelve vyve pitancien aftrecken ende weder nemen zullen moghen, tallen tyden alst hemlieden ende onslieden ghelieven zouden ende dochte, dat zy hemlieden niet wel ende droughen, int vulcommen van dies voors. es ende zy belooft hebben ende verbonden staen. Ende omme al dit wel ende ghetrauwelic te vulcommen, by ons ende onze voors. naercommers teeuwighen daghen, wy over ons ende die zelve onze naercommers verbinden ons ende hemlieden, in onze ende haerlieder persooenen, jehghens den voors. Woutere ende zynen ende voors. wilen Albrecht aeldinghers ende tjehghens de voors. ouderlinghen, die nu zyn ende naermals wesen zullen. Ende al tgoedt, toebehoorten ende juweelen van den voors. ambochten, jehghenwoordighe ende toe te commene, ende zonderlinghe de voors. rente van viventwintich scellynghen grooten tsiaers, in zulcker manieren dat waert dat wy of onze voors. naercommers in ghebreke worden in eeneghe van de zaecken voors., de voors. ouderlinghen ofte de voors. naeste aeldinghers zouden moghen de voors. rente van vyve ende twintich scellinghen grooten weder anveerden ende daarmede doen haerlieder gheliefte ende zouden wy ende de voors. naercommers die moeten renunchieren laten ende afgaen, omme mette zelve 25 s.

gr. ander bezet te doene, in der manieren voorscreven, daer ende zoot hemlieden ghelieven zal, ende zouden ooc moeten wederkeeren de 25 s. gr., die ontfanghen zouden hebben van den jaere of jaeren, dat wy of onze voors. naercommers in ghebreke ghevallen zouden zyn, ende hadden wy ofte zy die niet ontfanghen, wy ende zy zouden ghehouden zyn die te laten ontfanghen, by den voors. ouderlinghen of den aeldinghers of dengonen die daertoe cause hebben zouden, by updrachte ofte machte van den voors. ouderlinghen ofte aeldinghers. Ende omme de meeste vasticheyt van dies voors. es, zo beloven wy al tinhouden van desen te doen corroboreren, vasteghen ende villecueren by scepenen van Brugge, onder den zeghel van zaecken van der voors. stede. In oorcondscopen der waarheyt, zo hebben wy, dekene ende vindere voorscreven, by wete, rade, advyse ende vullen deliberatien van allen den ambochten voors., ter vasticheyt van allen den zaecken hierboven verhaelt ende begrepen, dese letteren bezeghelt metten ghemeenen zeghel van den zelve ambochte. Dit was ghedaen ende ghepaseert int jaer Ons Heeren duust vierhondert ende neghen ende tztich, upden neghenden dach van april.

III

15 november 1497.

Tegen de som van 26 lb. 6 s. 8 d. groten, beloven de Karmelieten te Brugge aan Jan Scolle, koopman, en meester Gerard Bruyns, secretaris, van de natie van de Oosterlingen aldaar, jaarlijks een zielmis op te dragen en een dis van 60 proven te bekostigen, in uitvoering van het testament van wijlen meesters Gerard Boomhower en Clais Cuene, ook secretarissen van dit gild, die in het pand vóór de refter van het klooster begraven liggen.

Rijksarchief te Brugge, *Archief van de ambachten en neringen te Brugge*, nr. 185.

Wy, broeders Laureins Christiaens, docteur in der godheyt ende pryoor, Heindrick de Rutere, leismeestere, Jeronimus van Dadizele, supprioer, Cornelis Reven, meester van den studenten, Michiel Sterckhof, Jan van den Castele, costere, ende alle tghemeene convent van Onzer Liever Vrouwen broeders ordene des berchs van Carmelen in Brugge. Anghezien de jonste, devotie ende zonderlinghe begeerte, die tonsen voors. convente draghen ende langhe ghedreghen hebben die eerbare ende discrete mannen, Jan Scolle, coopman, ende meester Gheeraert Bruyns, secretaris van

der natie van den oosterlinghen, te Brugge residerende, eensdeels testamentarissen van meester Gheeraert Boomhower ende meester Claeis Cuene, wylen medesecretarissen van der natie voors., ligghende begraven in den ommeganc ofte pand van den voors. onzen cloostere, voor den reiftere, wiens zielen God hebben ende ghedinken moet. Ende zonderlinghe uute dien dat zy ons ghegheven hebben eene zekere somme van penninghen, hiernaer verclaerst. Soo eyst dat wy, pryoor voors. ende al tghemeene convent, belooft hebben ende by dese onze letteren alnoch beloven, over ons ende onze naercommers, den voors. testamentarisen een eeuwelic jaerghetyde, over meester Goossin ende meester Claeis voors. zielen, haerer vrienden ende aller kerstenen zielen, den zestiensten dach van octobre, twee ofte drie daghen vooren ofte naer onbegrepen, te weten, sdaechs te vooren, vigelien zynghende van neghen lessen ende, up den dach, ter hochmesse eene messe van Requiem, met diaken, subdiaken ende acolyten, met commandatien daertoe dienende, metten vullen coor, ende tot beede den graven te gaene, stellende an elc van den grave vier wassen keerssen, elc van een pondt, barnende, alzo wel ter vigelie als ter messe, met een pondt offerkeerssen, omme mede te offeren up tconvents cost. Ende den ambochte van den culstickers ende dat daeran cleeft, up den voors. dach, 2 s. gr. Vlaems ervedick ende eeuwelicke te bezorghene van haerlieder moyte, van te commen offeren ende tooghe thebben up tvoors. bezet van den voors. dienst, van provenen, vigilien ende messen jaerlicx ghetrauwelic tonderhoudene, ende haerlieder clercq van den zelven ambochte oock 4 s. par., voor zyn sallaris, omme te vermanen te commen offeren van der voors. messe. Ende noch boven desen beloven wy, over ons ende onze naercommers, up den zelven voors. dach van den voorn. jaerghetyde, te stellene ende te rechtene in onze kercke, alle jaeren eeuwelicke ende ervedicke gheduerende, eenen disch van tzestich proven, elc weerdich zynde vier grooten, te weten twee grooten in broode ende twee grooten in buetere ofte meer, naer den ghewichte ofte pryse dat de buetere ter date van de distributie ghelden zal, ende daerof tzestich teekenen daechs te vooren van der vigilie bestellen ten huuse van der natie voors., omme daerof ghedistribueert te wordene thien teekenen den voors. convente, ter recreatie van den ghemeenen broeders, ende thien teekenen den voors. ambochte van den culstickers, etc., voors., ende dander veertich teekenen, by der ouderlinghen van der zelver natie ofte haer ghecommitteerde, den verweecten aermen daers meest van noode zijn zal. Ende waert zoo, dat God verbiede, dat wy ofte onze naercommers in ghebreke vielen dit voors. jaerghetyde, in der manieren alzo voors. es, te houdene

ofte in den disch te stellene in ghebreke bevonden waeren, zoo zullen wy verbonden zyn de voors. testamentarissen ofte den voors. ouderlinghe van der natie voors., in tyden wesende, tot haerlieder vermaninghe ofte last van hemlieden hebbende, de somme van zessentwintich ponden, zes scellynghen, acht pennynghen grooten Vlaems, die welcke somme wy kennen van der voors. testamentarissen ghetrauwelicke in ghereede pennynghen ende nog astigher betalinghe ontfaen hebbende, weder te keeren ende up te legghen, zonder eeneghe wederzegghen, metten beteringhen van den verletten svoorseits dienst ende provenen. Ende al dit beloven wy, by desen onzer lettren daer up ghemact, rustende onder de voors. natie, over ons ende onze naercommers, te volcommene ende onderhoudene ten eeuweghen daeghen, in crachte van onze belofte, die wy ghedaen hebben in ons proffes, ende in tverbant van alle de goedinghen, weerlick ende anderssins, roerende ende onroerende, onsen clooster toebehoorende, jeghenwoordich ende toe te commene, zo waer die zyn ende bevonden zouden worden, die ter executie te stellene van allen heeren, rechters ende wethouders, gheestelic ende weerlic ende wie die bevonden zullen worden, niet jeghenstaende privilegien ende exceptien der ordene ghegheven in eenegher manieren, zonder alle arghelist. Ende omme dies voors. es teeuweghen tyden tonderhoudene, zoo hebben wy, pryoor ende alle tghemeene convent voors., hierof twee brieven ghemact ende met sconvents zeghele bezeghelt. Ende in meerder vasticheyt van desen, onze vaders ende heeren, den general ende den provinciael van onzen oordene, ghebeden dese brieven met haerlieder zeghele van de voors. oordene ende provincie, voor huerlieder ende huerlieder naercommers, generalen ende provincialen, te zeghelen. Dit was ghedaen den 15en dach van novembre int jaer duust vierhondert ende zevenentneghentich ende ghezeghelt met vier zeghelen al van rooden wasse, in dobbelen steerte uthanghende.

IV

4 augustus 1498.

Tegen de som van 21 lb. 10 s. groten, beloven de Karmelieten te Brugge aan Pieter Oppener, Johan Ryckerdynck, kooplieden, meesters Gerard Bruyns en Hendrik Loer, secretarissen, van de natie van de oosterlingen aldaar, testamentarissen van Johan Scollen, handelaar van hetzelfde gild, begraven in de kloosterkerk vóór het altaar van de Heilige Geest, jaarlijks voor de overledene een solemnele zielmis op te dragen en een dis van dertig proven te bekostigen.

Rijksarchief te Brugge, *Archief van de ambachten en neringen te Brugge*, nr. 185.

Wy, broeders Laureins Christiaens, docteur in der godheyt ende prijoor, Ogier Ympen, leismeestre, Jeronimus van Dadizeele, subprioor, Cornelis Reven, meester van de studenten, Michael Sterckhof, Jan van den Casteele, costere, ende alle tghemeene convent van Onzer Liever Vrouwen broeders oordene des berchs van Carmelen in Brugghe. Anghezien de jonste, devotie ende zonderlinghe begeerte, die tonsen voors. convent draghen ende langhe ghedreghen hebben die eerbare ende discrete mannen, Pieter Oppener, Johan Ryckerdynck, coopliden, meester Gheeraert Bruyns ende meester Heindric Loer, secretarissen, van der natie van den oosterlinghen te Brugghe residerende, testamentarissen van Johan Scollen, coopman van der voors. natie, liggheende begraven in de kercke van den voors. convente, ontrent voor den outaer van den Heleghen Gheeste, wiens ziele God hebben ende ghedyncken moet, ende zonderlinghe uute dien dat zy ons ghegheven hebben eene zekere somme van pennynghen, hiernaer verclaerst. Zoo eyst dat wy, pryoor voors. ende alle tghemeene convent, belooft hebben ende by desen onzen letteren alsnoch beloven, over ons ende onze naercommers, den voors. testamentarissen, een eeuwelic jaerghetyde over Johan Scollen zielen voors., zyne vrienden ende maghen ende alle kersten zielen, des maendachs in de weke voor Sincxen, twee ofte drie daghen daer vooren ofte daernaer onbegrepen, te weten daeschs te voeren vigilien zynghende van neghen lessen ende up den dach, ter hoochmesse, een messe van Requiem, met diaken, subdiaken ende acoliten, met commandatien daertoe dienende, metten vullen choor. Ende totten grave te gane, stellende up tvoors. graf vier wassen keerssen, elc van eenen ponde, barnende, alzo wel ter vigilie als ter messe, met eenen ponde offerkeerssen up sconvents cost. Ende den ambochte van de culcstickers ende dat daeran cleeft, up den voors. dach, 2 s. gr. Vlaems ervelic ende eeuwelic te bezorghene, voor haerlieder moyte van te commen offeren ende toghe thebben up tvoors. bezet van den voors. dienste, van provenen, vigilien ende messe jaerlicx ghetrauwelic tonderhoudene, ende haerlieder clercq van den voors. ambochte ooc zes scellinghen parisis, voor zynen sallaris, omme te vermane te commen offeren van der voors. messe. Ende noch boven desen beloven wy, over ons ende onze naercommers, up den zelve voors. dach van den jaerghetyde, te stellene ende te rechtene in onze kercke, alle jaere eeuwelicke ende ervelicke gheduerende, eenen disch van dertich proven, elc weerdich zynde zes groten Vlaems, te weten twee grooten in

broode ende twee grooten in vleessche ofte buetere, naer dat den dach ghetidich es, ende 2 d. in ghelde, ende daerof dertich teekenen sdaechs te vooren van der vigilie bestellen ten huuse van der natie voors., omme daerof ghedistribueert te wordene vyf teekenen den voors. convente, ter recreatie van den ghemeene broeders, ende vyf teekenen den voors. ambochte van den culcstickers ende dat daeran cleeft voors., ende dander twintich teekenen, by den ouderlinghen van der zelve natie ofte haerlieder ghecommitteerde, den verweecten aermen, daers meest van noode wesen zal. Ende waert zo, dat God verbiede, dat wy ofte naercommers in ghebreke vielen dit voors. jaerghetyde, in der manieren alzoot voors. es, te houdene ofte in den disch te stellen in ghebreke bevonden worden, zo zullen wy verbonden zyn den voors. testamentarissen ofte den voorseide ouderlinghe van de natie voors., in tyden wesende, tot haerlieder vermaninghe ofte last van hemlieden hebbende, de somme van een ende twintich ponden ende thien scellinghen grooten Vlaems, de welcke somme wy kennen van de voors. testamentarissen ghetrauwelic, in ghereede penninghen ende nog astigher betalinghe, ontfanen hebbende weder te keerene ende op te legghene, zonder eenich wederzegghen, metten beteringhen van de verlette voors. dienst ende provenen. Ende al dit beloven wy, by desen onze letteren daerop ghemact, rustende onder de voors. natie, over ons ende onze naercommers, te vulcommene ende te onderhouden ten eeuweghen daeghen, in crachte van ons belofte, die wy ghedaen hebben in ons proffes, ende in tverbant van alle de goedinghen, weerlic ende anderssins, roerende ende onroerende, onsen clooster toebehoorende, jegenwoordigh ende toe te commen, zoo waer die zyn ende bevonden zullen worden, die ter executie te stellene van allen heeren, rechters ende wethouders, gheestelic ende weerlic, onder wien die bevonden zullen worden, niet jegenstaende privilegien ende exceptien der oordenen ghegheven, in eenegher manieren, zonder argelist. Ende omme dies voors. es teeuweghen tyden tonderhouden, zoo hebben pryoor ende alle tghemeene convent voors. hierof twee brieven ghemact ende met sconvents zeghele bezeghelt. Ende in meerdere vasticheyt van desen, onze vaders ende heeren, den general ende den provinciael van onzer oordene, ghebeden dese brieven, met haerlieder zeghele van de voors. oordene ende provincie, voor hemlieden ende huerlieder naercommers, generalen ende provincialen, met ons te zeghelen. Dit was ghedaen den vierden dach van ougust int jaer duust vier hondert acht ende tneghentich ende ghezeghelt met vier zeghelen, al van rooden wasse in dobbelen steerte uuthanghende.

V.

26 maart 1503 (n.s.)

Tegen de som van 17 lb. 10 s. groten, beloven de Karmelieten te Brugge aan Hendrik Wansche, koopman van de Duitse Hanze aldaar, op de dag van het jaargetijde van zijn oom Vrolic Wansche, een dis van dertig proven te bekostigen.

Rijksarchief te Brugge, *Archief van de ambachten en neringen te Brugge*, nr. 185.

Wy, broeders Jeronimus van Dadizeele, leismeester in der godheyt ende pryoor van den cloostere van Onzer Vrouwe broeders ende Carmers in Brugge, voortd broeder Cornelis de Ryvem, broeder Roegier Ympin, ooc leismeestere, broeder Jan Donckers, onder prioor, broeder Jan Mauwe, meester der studenten, broeder Michiel van de Sterckhove, broeder Claeis van de Wyngaerde, broeder Jan van de Castele, costers, broeder Lenaert van Franckfort, broeder Jacob Brunsteen, procurator, ende alle de ghemeene broeders van den voors. cloostere. Anziende ende anmerckende de goede jonste ende devotie, die tonsen convente draecht ende langhe ghedreghen heeft eerbare ende wyse, onzen wel gheminden vriendt Heindrick Wansche, coopman van der Duutsche hanze, ende zonderlinghe uute dien dat den zelve Heindric onzen convente ghegheven heeft, in ghereeden ghelde, de somme van zeventiene ponden ende tien scellinghen grooten Vlaemscher munte, zo eyst dat wy den voors. Heindric belooft hebben ende by deze onze letteren alsnoch beloven eeuwelic alle jaere, up den dach dat wy tjaerghetyde doen zullen van Vroylic Wansche, zynen oom, zo wy daerin verbonden staen by onze letteren, te rechtene ende stellene in onze kercke eenen disch van dertich provenen, elcke provene weerdich zynde zes grooten Vlaems, te weten twee grooten in broode, twee grooten in vleessche ofte buetere, naer dat den dach ghetydich es, ende twee grooten in ghelde, ende daerof dertich teekenen, daeschs te voeren van der vigilien, te beweghene ende te bestellene ten huuse van der voors. natie, omme daerof ghedistribueert te wordene zeven tekenen den voors. convente, ter recreatie van den ghemeenen broeders. Voorts den ambochte van den culstickers, vyf teekenen, ende boven desen worden wy verbonden den zelve ambochte van de culstickers ende datter an cleeft te ghevene in ghelde twee scellinghen grooten, voor haerlieder moyte, over de ziele ten jaerghetyde te commen offeren, ende haerlieder clercq, omme den deken ende zynen eedt te daeghen, voor zyne moyte zes grooten,

ende dander achtien teecken, by der ouderlinghen van de zelve natie ofte haere ghecommitteerde, den verweecte aermen, daert meest van noode zyn zal. Ende waert, zo dat verbode, dat wy ofte onze naercommers in ghebreke vielen den voors. disch ende provenen te stellen, zo zullen wy verbonden zyn den voors. Heindric ofte den voors. ouderlinghen van der voors. natie, dan zynde, de voors. 17 lb. 10 s. gr., dewelcke wy van den voorn. Heindric in ghereede penninghen kennen ontfaen thebbene, die weder uppe te legghen ende betalen, zonder eenich wederzegghen, metten beteringhen ende verlette voors. dienst ende provenen. Ende al dit beloven wy, by desen onze letteren daerup ghemact, rustende onder de voorn. natie, over ons ende onze naercommers, te vulcommen ende te onderhouden ten eeuweghen daeghen, in crachte van onze belofte, die wy ghedaen hebben in ons proffes, ende in tverband van alle onze goederen, weerlic ende anderssins, roerende ende onroerende, onsen clooster toebehorende, jeghenwoordich ende toecommende, zoo waer die zyn ofte bevonden zullen worden, die ter executie te stellen van allen heeren, rechters ende wethouders, gheestelic ende weerelic, onder wie die bevonden zullen worden, niet jeghenstaende privilegien ende executien der ordenen ghegheven, in eenegher manieren, zonder alle argelist. Ende omme dies voors. es ten eeuweghen tyden tonderhouden, zo hebben wy, pryoor ende alle tghemeene convent voors., hierof twee brieven ghemact ende met sconvents zeghele bezeghelt. Ende in meerder vasticheyt van desen, onze vaders ende heeren, general ende provinciael van onzer oordene, ghebeden desen brieven met huerlieden zeghele van de voors. ordene ende provincie, voor hemlieden ende huerlieder naercommers, generalen ende provincialen, met ons te zeghelen. Dit was ghedaen int jaer duust vyfhondert ende twee, up den zessen ende twintichsten dach van maerte.

VI

27 november 1523.

Onder toezicht van de waard van de herberg waar hij verblijft en van de klerk of huisbewaarder van de natie waertoe hij behoort, sticht de hanzeaat Wilhelm van Kempen, bij de Karmelieten te Brugge, op bepaalde tijdstippen, een processie en een lof ter ere van het Heilig Sacrament.

Klooster van de Ongeschoeide Karmelieten te Brugge, *Archief van de Geschoeide Karmelieten aldaar, Cartularium Liber Oblongus*, f° 98. Het begin van de akte is verloren.

In de indices op het cartularium : „*Copia litterarum processionis sacramenti Eucharistie ad tempus fundate a Wilhelmo van Kempen, f° 98. Wilhelmus van Kempen, Almanus, fundat sacramenti servitium ad tempus, f° 97*”.

— — —

tvolck ghebenedieden met den helich sacrament ende eer hij van den outaer gaet, so sal hij lesen *Miserere mei Deus* ende *De profundis*, metter collecte daertoe dienende, voor de zielen van Willems voors. vrienden ende allen ghelooveghen zielen. Ende waert dat Willem voors. overleden waere ende in onsen convent begraven, zo sal deselve priester ghehouden zijn, met den dienaers van den outaer, dit *Miserere mei Deus* ende *De profundis* tziyn graf te lesen. Item ten vespertijden, naer dat vesperen ghedaen zullen wesen, zo zullen wij ghehouden zijn een lof, allen donderdaghen, vichtien jaeren lanc gheduerende, te zinghen van den helich sacrament, alzoot men ten tijdt van nu ten Augustijnen zinghende es, te wetene vesperen ghedaen zijnde, sal men thelich sacrament nederlaten oft halen huut sacramentshuus, als een seborie wesen sal, ende dat sal men reverentelicke stellen up die outaer ende die acolythen sullen hebben twee tortsen voors. bernenden ende men sal de simbelen clincken, twijle dat den choor zinghet *Tantum ergo sacramentum* ende de priester wijrooc ghevet, dit ghesonghen zijnde, sal die orghelaer spelen die responsorie *Discubuit Iesus* ende de choor haer partie ende de priester, hebbende thelich sacrament in zyn handt, sal zinghen, als tijdt es, *Dicens hoc est corpus meum* ende die jonghers sullen zinghen tversicle *Fecit Assuerus et Gloria Patri*, daernaer sal men zinghen een versicle ende collecte van den helich sacrament, met de collecte *Deus qui charitatis etc.*, voor de welvaert van Willem voors. ende allen zijnen vrienden, desen ghezonghen zijnde, sal de choor zinghen *Genitori etc.* ende de priester sal hebben thelich sacrament in zijnen handen ende gheven daermede tvolck die benedictie, alzoot behoort, ende men sal altijs, inder processie ende als men die benedictie gheven sal, de symbelen clincken, tot thelich sacrament ghesloten sal wesen oft bestedet, alst moghelicke sal zijn, ende lesen *Miserere etc.*, up de boete van 20 gro., die te distribueren den weerdts oft weerdinne van den huus daer de voorseiden Willem nu woonende es ofte den clerck ofte den castelein van den huus van der voorseiden natie, dwelcken de voorseiden Willem nu stelt als toezinders, omme die te distribueren naer haerlieden gheliefte, ofte de vrienden van den voorseiden Willem, up indie datter eenich zijn, ende elck van hemlieden bysonder.

Ende in meerder verzeckerhede van allen dies voors. es, zo beloo-
ven wy allen tinhouden van dezen, onsen letteren, te doen consen-
teren ende verzekeren, bij onsen vader in God den general van
onsen oordene, alzoot behooren sal. In kennesse van desen, omme
allen die pointen, hierboven ghenarreert, te houden goet, vast,
zeker ende ghestadich, zo hebben wij, priorer, ouderlinghen, offi-
ciers ende tghemeene convent voors., desen saertren ghezeghelt
met den zeghelen van den priorer ende van den ghemeeene convent
huuthanghende. Dit was ghedaen int jaer Onsen Heere 1523, den
27e dach in november.